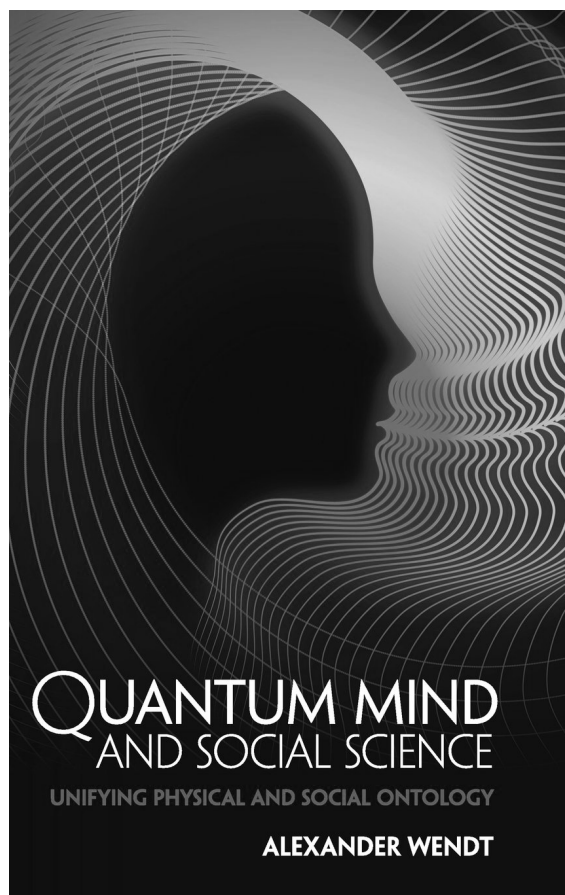

Alexander Wendt

Quantum Mind and Social Science: Unifying Physical and Social Ontology

Cambridge University Press, Cambridge i New York, 2015.

Petar Popović

Kada se 1999. pojavila knjiga *Društvena teorija međunarodne politike* vodećeg predstavnika konstruktivizma u teoriji međunarodnih odnosa Alexandra Wendta, uzdrmala je znanstvene temelje prevladavajućeg materijalističkog i racionalističkog pristupa proučavanju međunarodne politike. Uslijedile su negativne kritike skupine autora predvođene Stefanom Guzzinijem i Annom Leander. Kao odgovor svojim kritičarima, Wendt je 2004. počeo rad na studiji radnoga naslova *Samokritika iz kvantne perspektive*. Tijekom desetogodišnjega istraživačkog rada na projektu koji je rezultirao knjigom *Kvantni um i društvena znanost*, od prvotne autorove namjere da odgovori kritičarima nastalo je izuzetno važno djelo, koje se na specifičan način odnosi i na problematiku međunarodnih odnosa. Rad se razvio u multidisciplinarni pothvat kojim autor pokušava ustanoviti vezu između modernih društvenih znanosti koje počivaju na ideji da je pojavni svijet materijalan i uvjetovan stanovitim zakonitostima i uzročno-posljedičnim obrascima, te kvantne mehanike prema kojoj svijet na razini elementarnih čestica počiva na neobjašnjivoj neodređenosti (Heisenbergovo načelo) njihova položaja i kretanja u obliku valova. Konačna sinteza jest njegova "kvantna teorija društva".

Polazište Wendtova preispitivanja znanja o društvenim odnosima oslanja se na eksperiment kvantne mehanike, odnosno promatranja valnog kretanja čestica koje stvaraju svjetlost. Eksperiment isključivo u procesu mjerenja kretanja čestica (koji provodi promatrač) pokazuje "kvantni skok" čestice, poznatiji kao "kolaps valne funkcije". Nestajanje valnog efekta i pojava točno određene putanje kretanja čestice isključivo se pripisuju

Petar Popović, doktor međunarodnih odnosa i docent na međunarodnome sveučilištu DIU Libertas u Zagrebu. E-pošta: petar.popovic@hotmail.com

subjektivnoj predodžbi promatrača. Postavlja se pitanje pre-staje li kretanje čestica biti valno isključivo zbog uvjetovanosti promatranjem. Ova "nerealnost" navodi na zaključak da zbilja po kvantnoj teoriji ne postoji izvan čovjekova uma, što je u bitnoj opreci s materijalističkim shvaćanjem uzročno-posljedičnog kretanja društva i svijeta. Time, ustvari, Wendt uvodi novu perspektivu u raspravu vezanu uz odnos um – tijelo, odnosno naglasak stavlja na problem svijesti pojedinca, koji je u većini današnjih društvenih znanosti gotovo potpuno zanemaren. U tu svrhu Wendt u prvome dijelu knjige ocrtava temelje svoje kvantne teorije osporavanjem šest općeprihvaćenih pretpostavki o znanju o pojavnom svijetu: materijalizam, atomizam, determinizam, mehanicizam, neupitnost vremena i prostora te razlikovnost u odnosu subjekt – objekt. U ovome postupku preispitivanja navedenih temeljnih znanstvenih pretpostavki, u središtu prijedora nalazi se zbilja. Zagovarajući kvantnu teoriju uma i panfizicizam, koji podrazumijeva opću svjesnost svega fizičkog, Wendt ustvrđuje da čovjekove predodžbe, iskustvo i slobodna volja zapravo stvaraju zbilju subjektivnim doživljavanjem vremena i prostora.

Osporivši dogmatičnost materijalistički uvjetovanih znanosti o društvu, Wendt iznosi svoju središnju tezu po kojoj ljudska bića i život društva predstavljaju "kvantnu koherenciju". Pod koherencijom se podrazumijeva postojanje veze između mikro-razine i makrorazine: između iracionalnog svijeta čestica i pojavnog svijeta prirode, čovjeka i društva. Budući da je na mikrorazini sve povezano i isprepletano česticama, Wendt tvrdi da je taj iracionalni svijet ustvari na svojevrzni način preslika društvene zbilje. U tu svrhu Wendt predstavlja model "kvantnog čovjeka". Shodno tomu da je na svim razinama sve energetski povezano u jednom vibrirajućem univerzumu djelovanja čestica, čovjekova misao i predodžba nisu ništa drugo doli valne funkcije. Društvo se, baš kao i čestice na mikrorazini, kreće poput valne funkcije u procesu niza mogućnosti i potencijala. Potencijale valne funkcije Wendt naziva "voljom", čime se velikim dijelom oslanja na Schopenhauera i Nietzschea, odnosno njihovo shvaćanje volje kao jedine sile koja pokreće društvo. Niz mogućnosti koje bi vodile ka kolapsu te valne funkcije ovisi isključivo o pojedincu, odnosno njegovu umu koji je u kontekstu kvantne koherencije povezan s drugim umovima (riječ je o koherenciji koja bi, Rousseauovim rječnikom rečeno, bila "opća volja", u kojoj su ljudi, sa svojim individualnim strastima i namjerama, tek materijalni, vremenom i prostorom uvjetovani eksponenti).

Primjerice, hoće li ili neće doći do izbijanja rata između dviju država, po kvantnoj je teoriji valna funkcija, do čijega kolapsa dolazi onoga trenutka kada se pribjegne konačnoj odluci (što je ujedno ekvivalent efektu koji promatrač postiže eksperimentom mjerenja kretanja čestice). Taj bitni "trenutak", kada je ili objavljen rat ili zaključen sporazum kojim je rat izbjegnut, jest ono što zapravo stvara zbilju. Ono određuje čovjekovo poimanje vremena i prostora te njegov život smješta u određeni društveni kontekst. Za pojedince koji nikada nisu čuli da je uopće došlo do prijedora koji bi eventualno vodio prema ratu, ta zbiljnost ne postoji. Ovim je kvantnim pristupom Wendt potvrdio svoju staru konstruktivističku tezu iz *Društvene teorije međunarodnih odnosa*, prema kojoj društvena zbilja počiva isključivo na predodžbama pojedinca. Drugim riječima, kada bi,

hipotetski, svi ljudi istovremeno zaboravili što je to država, ona bi u tome trenu nestala. Po Wendtu, država treba biti shvaćena kao "holograf", koja u našim mislima i svakodnevnom djelovanju većinu vremena ne postoji. Ona se izražava jedino kada dolazi do kolapsa valne funkcije. Wendt koristi primjer policije kao simbola države, odnosno njezine uporabe sile u svrhu održavanja zakona, koja se manifestira isključivo kada pojedinac napravi kakav prekršaj.

Usredotočenost na svijest pojedinca jest, dakle, od središnje važnosti, što objašnjava Wendtovo kategoričko zagovaranje sociološkog vitalizma kao još jedne perspektive koju su suvremene društvene znanosti zanemarile i odbacile. Vitalizam se ovdje odnosi isključivo na ideju života u njegovu bitnome smislu: jedinu stvarnu silu koja stvara zbilju. U tom kontekstu Wendt baca novo svjetlo na problem odnosa dijela kao aktera i cjeline kao strukture (poznate kao *agent-structure problem*). Kao i kod pojedinih klasičnih realista, primjerice Morgenthaua, za Wendta je problem aktera i strukture (u slučaju međunarodnih odnosa, pojedinac- radi se o odnosu država – međunarodni sustav) umjetan i postavljen na krivim temeljima. U kvantnom kontekstu koherencija nam govori da na razini strukture (plemenske, državne, međunarodne ili bilo koje druge) prevladava isključivo valna funkcija. Međutim, ključni element koji vodi stvaranju zbilje u smislu novih procesa na razini strukture jest čovjekov um koji rukovodi jezikom, čime Wendt određuje diskurs kao jedino bitno uvjetovanje društvene zbilje (u smislu konvencije koja govorom stvara institucije i zakone). Dakle, čovjekovi porivi, želje i namjere, kao valne funkcije, doživljavaju svoj kolaps i stvaraju zbilju onoga trenutka kada čovjek koristi govor, ovdje shvaćen kao pojava svjetla u eksperimentu. Govorom (primjerice objavom rata) mogućnost postaje zbiljska činjenica koja izmjenjuje strukturu. Odnos dijela i cjeline stoga nije strogo razlikovni dualistički odnos subjekta i objekta, nego permanentni proces uzajamnog nastajanja i oblikovanja, koji Wendt naziva "ravnom ontologijom", a u čijemu je središtu vitalizam kao jedini presuđujući čimbenik.

Ako su kartezijanski dualizam, Hobbesova teorija države i Newtonov treći zakon o gibanju tijela presudno utjecali na konceptijski razvoj postulata i propozicija u teorijama međunarodnih odnosa, Wendtova knjiga *Kvantni um i društvena znanost* okrenula je novu uzbudljivu stranicu u razvoju daljnega znanja o toj problematici, ali i društvenih znanosti uopće. Međutim, *Kvantni um* ne daje konačni "kvantni" okvir kao jedini ispravni u pristupu novoga znanja u proučavanju društvenih znanosti. Wendt na više mjesta naglašava da njegovo istraživanje treba poslužiti tek kao poticaj ili prijedlog mogućem novom teorijskom promišljanju i nadogradnji. Iako se u relativno kratkome vremenu od objave knjige očekivano pojavila negativna recepcija djela, uglavnom iz redova filozofije fizike, vrijednost ove studije za teoriju međunarodnih odnosa počiva na jednom originalnom i multidisciplinarnom pristupu epistemološkom i ontološkom proučavanju međunarodne politike. Ispravnost prevladavajućega teorijskog promišljanja o državama kao racionalnim akterima, koje djeluju unutar hipotetske anarhične strukture, ne samo da je dovedena u pitanje nego se *Kvantni um* javlja kao svojevrzni poziv vraćanju klasicima teorije, koji naglasak nisu stavljali na materijalističke idealtipske modele, teorijske

sustave i racionalističke konstrukte, već na antropologiju kao polazište svakoga društvenog procesa. Ova studija, osim što može poslužiti ponovnom vraćanju kanonima klasičnoga realizma (u čijem su središtu pozornosti čovjek i njegova priroda), također može dati veliki doprinos kritičkoj teoriji međunarodnih odnosa, koja kritičkom dekonstrukcijom velova dogmatskih iluzija o društvu zahtijeva mogućnost društvene emancipacije.

Također, kvantna teorija društva kao da ide ruku pod ruku s postmodernom mišlju, gdje se Wendtovo razumijevanje funkcije govora u kvantnome kontekstu susreće s čuvenom Derridinom postavkom da "izvan teksta nema ničega". Ukratko, Wendtov se *Kvantni um* u epistemološkom smislu nameće kao nezaobilazno štivo i izazov za daljnje propitivanje i osporavanje intelektualnoga dogmatizma modernih društvenih znanosti. ■